

KULTURKRÓNIKA

MIT CSODÁLKOZTOK MEIEREN? (Hamsun contra Ossietzky)

Amikor 1929-ben a hetvenéves Knut Hamsun az egész világ, mint a ma legnagyobb íróját ünnepelte, a Weltbühne, Ossietzky lapja így gratulált: „Szerencsekivánat? Méltatás? Csak magunknak gratulálhatunk, az övé a hódolatunk. Mert nagy szerencse tudni, hogy ez az ember létezik. A földet, ezt a csillagszilánkot jól esik szeretni, ha tudjuk, hogy egy Hamsun él rajta, hogy Hamsun szereti.” Knut Hamsun Ossietzkynek erre a hódolatára kissé későn, de 1935 decemberében mégis válaszolt. Ezt a választ csak teljes egészében lehet és szabad idézni: „A német hatóságokat évről-évre kérvényekkel ostromolják, melyek célja Carl von Ossietzkyt a papenburgi koncentrációs táborból kiszabadítani. A német hatóságok eddig nem reagáltak ezekre a kísérletekre. A norvég Nobel-bizottsághoz ugyancsak évről-évre futnak be kérvények, melyek: Ossietzkyt ajánlják a Nobel-békedíjra. Ha Ossietzky megkapja ezt a díjat, akkor ez a körülmény, Németország minden tiltakozása ellenére ifi, kirántja Ossietzkyt a koncentrációs táborból. Talán nem lesz felesleges, ha emlékeztetünk arra, hogy Ossietzky ur úgy a nemzeti szociálisták uralomra kerülése előtt, mint utána elhagyhatta volna Németországot. De ezt ő nem akarta. Arra számított, hogy az emberek fel fognak ordítani, ha őt letartóztatják. És jól számított. Lapjában 1932 május 10-én (első börtönbüntetése letöltésekor. Szerk.) ő maga írta: „Ha leülöm a büntetésemet, akkor ez nem lojálitásból történik, de azért, mert a jelenlegi német hatalmasoknak sokkal kényelmetlenebb vagyok, ha börtönben ülök... Mint fogoly élő tiltakozást jelentek. Ezzel a permanens tiltakozással tartozom azoknak, akik az én ügyemet a magukévá tették.” Nem is számította el magát, mert minden országban akadtak emberek, akik ügyét a magukévá tették és szorgalmasan ordítottak. Ez a különös békebarát az ő békeideálját tehát azzal szolgálja, hogy hazája hatóságainak permanensen kényelmetlen. Minden évben befutnak a beadványok, hogy a börtönben halálra kínozzák és hogy ő az egyetlen, aki megérdemli a Nobel békedíjat. Vajjon mi lenne, ha Ossietzky ur ebben a nehéz átmeneti időben, mikor az egész világ a fogát vicsorgatja erre a nagy népre, melynek ő is tagja, mi lenne, ha inkább pozitív segítségben együtt dolgozna velük. Mit akar? Mint békebarát akar tiltakozni a német fegyverkezés ellen? Vagy azt szeretné ez a német, ha országa még jobban megcsonkítva és megalázva, Anglia: és Franciaország kénye kedvének legyen kiszolgáltatva?” (Hiteles szöveg: Wahrheit, 1936. 2. sz.)

Mit csodálkoztok Meieren? Mit csodálkoztok a sarki szatócsos, az aranyparasztos, a hentesmesteren, a törzsasztal sörös kancsót üritő német kispolgárán? Mit csodálkoztok Meieren, a postahivatalnokos, aki Sturmführer, mit az őrmesteren és a tanítón, akik együtt olvassák a Stürmert, mit csodálkoztok a zsidóverő diákos és a kutyakorhacos junkeren? Mit csodálkoztok, ha ezek Hitlerben Istent és megváltót látnak, ha ezeknek Streicher és Göbbels kinyilatkoztatás és dogma?! Mit csodálkoztok és méltatlankodtok, ha most egy Knut Hamsun igazolja és biztatja őket?! Mit csodálkoztok, ha egy Knut Hamsun, akiért jól esett sze-

retni a földet, gonoszkodó pedagógiai célzattal, élvezve és fanyalogva, fölényesen és gunyolódón minden skrupulus nélkül bele tud rugni egy védtelen és betegre kinzott fogolyba?! Mit csodálkoztok, ha egy Hamsun a kísértő ördög szerepét játszva, be tud mocskolni egy meggyőződést, mely a gyenge fizikumú Ossietzkyben az emberi nagyság, az erkölcsi tisztaság élő férfiszobrává merevült?!

Mit csodálkoztok Meieren, ha egy Knut Hamsun elismeri a koncentrációs tábor, a könyvmáglya, a sárga folt jogosultságát, mit csodálkoztok, ha Knut Hamsun, az irótárs elrugja maga mellől a „különös békebarátot”, a „kelletlenkedő” németet, hogy így a világhír teljes nyomatkával menlevelet állítson ki Ossietzky helyett a Göringeknek, Streichernek, a Himmelstossoknak és Stahlkopfoknak. Eddig a felelőtlen demagógia-tüzelte tömeg ordította: Barabást, most a legnagyobbnak elismert élő író a cinkos szolidaritásával hunyorítja vissza a tömegnek az igazolást és hajrát: Barabást.

Ki mer itt még csodálkozni Meieren? És mit csodálkoztok Knut Hamsunon? A Meiereket egy zseni igazolta. Ebben az igazolásban egyformák lettek: rokonok, egymásterősítő korjelenségek, elválaszthatatlanságok.

Mit csodálkoztok Knut Hamsunon? Semmi sem történik véletlenül, semmi sem jön váratlanul. Most főbe vagyunk kólintva, hihetetlenül megzavarodva, hogy ez a hamsuni gixer megtörtént, hogy Göbbels és Hamsun, Streicher és Hamsun egyet jelenthetnek. Le vagyunk sujtva, hogy egy Hamsun ennyire vakon, ellenségesen állhat szemben egy Ossietzkyvel. De nyugalom — türelem, valahol kellett lenni egy jelnek, egy lépéscsőfoknak, egy szónak, egy gesztusnak, mely logikusan nyilatkozott ebben az irányban. Utána lapoztam a születésnapj gratulációknak és íme már meg is van a jel, az utmutató. *Max Rychner* hűvösen előkelő folyóiratában, a *Neue Schweizer Rundschau*-ban, a kritikátlan Hamsun-hódolatnak vet gáncsot: „Hamsunnál a természet és a civilizáció szöges ellentétben állnak egymással, nála a föld- és élet-hatalmak győztesen eluralhák mindent és ez a túlsúly nála az emberi szellem teremtővilágát ájultságra ítéli, azt meg sem látja. Hamsun elfelejti, hogy az emberi lét vadul terjeszkedő ösztöne alá van rendelve a szellem világának.” (1929. 64. 1.) Természet és civilizáció, ösztön és kultúra, föld-vér hatalmak és szellemvalóság: hol találjuk ezeket az ellentétpárokat? A fasizmusban. Az ösz-zecsendülés lehetősége tehát adva van: a hamsuni világkép és a fasizmus realizált lázálma fedik egymást. Hamsun és a német fasizmus a Blubo-ban találkoznak. A vér és földhatalom misztikus realizmusának költői kiélése és imperializmust erősítő kóklersége egy talajból fakadnak: az ösztönszint szenvedélyprimérségéből. A hamsuni ösztöntotalitás és a fasizmus háborús totalitása: egyformán reakciós korjelenségek. Ma csodálkozunk azon a logikusan reakcióba torkoló folyamaton, amit Hamsun honfitársai már 1929-ben leszögeztek. Arnold Jungdal írását akkoriban sietősen átlapoztuk és csak ma döbbenünk rá aktualitására: „Hamsun az erőszakos forradalmár típusa, aki megtagadja szőröstől-bőröstől az egész emberi társadalmat, hogy ifjúsága hazátlan vándoraival meghódítsa a világot. Kejl ennél nagyobb realitás?! De a polgári világot gyengéd szálak fűzik azokhoz a forradalmárokhöz, akik a társadalmi harcok szükségességét tagadják. Ez a polgárság jól tudja, hogy az e fajta forradalmárok sohse fogják existenciáját veszélyeztetni, hogy ép' ezekből válnak végül a legjobb polgárok. A polgári osztály Hamsun esetében megtalálta számításait. A költő vándorlásairól nem, mint az új világrend aktív harcosa került haza, de mint a széthulló

társadalom autoritásának tudatos védője." (Neue Bücherschau, 1929, 444.)

A széthulló társadalom tudatos védője: a fasizmus. Ennek a tudatos védelemnek legfőbb autoritása, világtekintélye: Knut Hamsun. Végre valaki!

Az ösztönember a széthulló társadalomban, a korhadási felületen virágozik aktiv életre: a korlátlan mozgás, a vadászszenvedély, a hordábatömörülés, a földmisék, a vérdiktátum, az ökölautoritás a fasizmusban talál vissza ősi felelőtlenségéhez. A felszabadított ösztönöket a reakció céljaira a fasizmus önti formába dinamikus erővé, tényleges dinamikává, mely utjában kell, hogy mindent szétvessen, ami ezt az ösztöndinamikát zavarja és korlátozza. A reakció mai dinamikus formájának, a fasizmusnak a szellem, a kultura, az emberiség a legnagyobb ellensége. A szellem reprezentánsai, az írók egy ellenséges vezérkar sztratégái: Vérdíjat a fejükre. A szellem, a humánus világszektorának növekedése, a tömegkultura lehetősége és valósága: mindennél nagyobb veszély! Tehát: tömegbarbarizmust tömegkulturával szemben! Bluboösztonöket az agy, az intellektus eredményeivel szemben! A fasizmus logikusan ért el az intellektus detronizálásához. Definíciója az „intelligencbestia”: a fasizmus kulturvalóságának legtömörebb kifejezése. A szellem: az ellenség! A fasizmus és Knut Hamsun az ellenség ösztönös megértésében találtak egymásra. A szellem: az ellenség. A könyvmáglya, expatriálások, a koncentrációs táborok: a hadiállapot dokumentumai. A szellem állhatatosságát kell megtörni és az ösztön állhatatosság mindenhatóságát biztosítani. Ezért ellenség az író, ezért fogoly Ossietzky, a szellemnek és állhatatosságnak, a civilkurázsznak ez a férfi példánya.

Az író ir. De ha csak magáért az írásért ir, akkor ez kevés, akkor ez veszélyes. A l'art pour l'art mindenkor és mindenkép a reakciót szolgálja. Knut Hamsun a l'art pour l'art reakciós lényegének iskolapéldája. Ha Hitler nem jön, ha Ossietzky nincsen: álmodni sem mertünk volna ilyen definícióról. Ma a l'art pour l'art antiszociális lényegjegyeit logikus fasizmusba torkolását róla olvashatjuk le. Hamsun és Ossietzky: két különböző írótipus, mert két különböző embertípus. Az egyik: a csak író, addig éli és érzi íróváltát, míg fel nem kel íróasztala mellől, míg témáját ki nem kóstolta, ki nem élvezte, ki nem formálta. A másik: mint író csak része, eredője és kristályosítója annak a mentalitásnak, munkának és megismerésnek, amit egész életével, minden ténykedésével vállal és jelent. Az egyik: Hamsun, az ösztönfogó, ösztöngabalygató mindenkié lehet, aki csak könyvolvasó, mindenkié, míg első kiállításával be nem bizonyítja, hogy a keveseké, a reakcióé. A másik: Ossietzky, a szellemfölény megtestesítője, a keveseké, a ténylegesen és felelősen gondolkodóké, amíg kiállása rá nem döbbsenti az emberiséget, hogy mindenkié. Hogy ő az, akit mindenki becsülettel, kisebbedés nélkül, lélekben, emberségben gazdagodva a magáénak vállalhat.

Az író ir. De írása tett. És az igazi író-tett, az igazi szó csak példaadás, csak állásfoglalás lehet. A lutheri frázis — „Itt állok, másképp nem tehetek” — a „hazaáruló” Ossietzkyben érte el igazi német valóságát. Itt nincs mellődöngetés, itt jellemtisztaság tündököl: „A szó csak akkor tartja meg csengését, ha írója egész személyét latba veti, ha pedig a talaj bizonytalanná válik, akkor nem a kényelmesebb megoldást választja, de a szükségest.” (Rechenshaft. Weltbühne, 1932. I. 692.)

Az író ir. De nemcsak ir. Knut Hamsun csak ir, amikor pedig írása tett akar lenni, akkor tettével egy védtelen fogolyba rug. Hamsun

fogat vicsoritva mered Ossietzky urra, aki ebben a nehéz időben sem hajlandó együttműködni a német ujjászületés diktátoraival és inkább megmarad kellemetlen permanenciának: fogolynak. Egy állati eszközökkel, ösztönpropagandával kiérlelt „heroizmus”, a fasizmus tátott szájú és ökölrel hadonászó kokleres Kraftmeiersége nem bírja, nem tűri az emberi csendes, igaz beroizmust. Egy fogoly, egyetlen fogoly szóltlan tűrése, néma szenvedése, egy ember, egy író állhatatossága, ez a világtól, reflektortól, reklámtól elzárt heroizmus a semmibe fujja a fasizmus egész világhódításra injekciózott hordahősieségét. Egy ember, kit csak fogolytársai láthatnák, kit csak börtönőrei igazolhatnak, kinek hangját nem röpíti az éterbe a mikrofón, kinek arca nem kerülhet premier plan-ba, de akinek hatását, létét, a belőle áradó fluidumot mégis mindenki érezni kénytelen. Ossietzky heroizmusa a fasizmus vad síkján nem borzongat, nem szédít, nem vadít, de melegít, szelidít és így erősít.

Fábry Zoltán

MAGYAR-ZSIDÓ IRODALOMTÖRTÉNET. Az utóbbi időben többször fölbukkant olyan terv, hogy szükség volna egy magyar-zsidó irodalomtörténet megírására. A feladat homályosságot áraszt, mert egy magyar-zsidó irodalomtörténet a magyarnyelvű zsidó irodalom seregszemléjét jelentheti csupán, a terv azonban a zsidó származású magyar írók munkásságának esztétizáló egybefoglalásáról beszél. A magyarnyelvű zsidó irodalomnak kétségtelenül joga van ahhoz, hogy önállóan is reprezentáljon, mert a magyar irodalom egyetemén belül is önálló csoportot alkot fellelhető ideológiai határvonalak között. Fel foghatjuk regionális irodalomnak, lehet róla állítani azt is, hogy pártirodalom, hogy népi irodalom, hogy felekezeti vagy klerikális irodalom, egyszóval valami módon ki lehet mutatni irodalomtörténeti módszerekkel, hogy nem azonos az általánosságban értelmezett polgári irodalommal, még hogyha a nyelv jogán a magyar irodalomhoz is tartozik. Rögön felmerül hát az a kérdés: hogyan határolható körül irodalomtörténeti alapon a magyar irodalomnak az az integráns része, mit zsidószármazású írók művelnek?

A származási alapon egybefogott irodalomtörténet nem. egyéb irodalmi abszurdumnál és csak az a korszak termelhette ki ezt a gondolatot, amelyet a faji elméletek megfertőztek és átírtak. A nyelv az irodalom kifejezési eszköze és az azonos nyelven írt irodalom belül nem származási körök, hanem csupán osztályjellegek és ideológiai elhatárolások vannak. Az irodalomtörténet a maga eszközeivel az irodalom nyelvterületén belül megkeresheti ezeket a kifejezett és érvényrejutott sajátosságokat vagy irányzatosságokat, de nincsenek olyan eszközei, amelyek a fajkutatást lehetővé vagy elfogadhatóvá tennék. Az irodalmak nyelvi megkülönböztetéseken alapulnak; csak különböző nyelvek irodalmáról lehet beszélni és ezek mindegyikén belül pedig csupán azokról az osztály és ideológiai vonatkozásokról, amelyek az irodalom többrétűségét jelzik. Klasszikusan állapítja meg Arany János azokat a feltételeket, amelyek döntőek az irodalmi hovatartozás meghatározásánál. „Valamely nemzet irodalomtörténete lehet egyetemes, midőn mindazt befoglalja, amit azon nemzet tagjai bármely nyelven írtak; lehet nemzeti, mikor csak a nemzet nyelvén írottakra szorítkozik.” Ilyenképpen tehát olyan magyar-zsidó irodalomtörténetről, amelyet származási szempontok irányítanak, beszélni sem lehet komoly irodalmi megítélés alapján, mert a zsidószármazású magyar írók magyarul írnak és helyük ott van a magyar irodalomtörténetben.